

L'escriptura de l'aliè: estrangeria i identitat en la representació cultural japonesa

Blai Guarné

(University of Tokyo i Universitat de Barcelona)

És un principi acceptat que tota recerca antropològica s'esperona en un dubte, una pregunta fonamental, tal vegada ínfima, que desvetlla la complexitat del fet cultural. L'estudi que ens ocupa no és pas una excepció, en prendre com a punt de partença una qüestió elemental i tanmateix desapercebuda: per què la llengua japonesa compta amb dos sil·labaris per escriure els mateixos sons?

És aquesta una pregunta que ha esdevingut un dubte antropològic en el projecte d'interpretar una pràctica que forma part dels tàctics culturals, d'aquells comportaments automàtics, presos com a evidents en la seva articulació social. Aquesta anàlisi m'ha confrontat amb les dimensions simbòliques que integren la construcció identitària en la cultura japonesa, en una reflexió més àmplia sobre la producció cultural de la diferència i les identitats en un món globalitzat. En aquesta tasca he recorregut a les eines teòriques i conceptuals de l'antropologia, l'etnolingüística, la teoria de la representació i els estudis culturals, aplicades a la recerca etnogràfica de la cultura popular i les indústries culturals japoneses, en un projecte desenvolupat entre els anys 2004 i 2006 amb el finançament del Govern del Japó.

El *katakana* és un dels tres dispositius que integren el sistema d'escriptura japonès en el qual operen simultània-

ment elements logogràfics, els caràcters sino-japonesos del *kanji*, i elements fonogràfics, els sil·labaris del *kana* (*hiragana* i *katakana*). Mentre els signes del *hiragana* s'empren en l'escriptura d'elements lingüístics propis del japonès, el *katakana* s'aplica principalment a la transliteració dels estrangerismes —excepte dels d'origen xinès— i de forma secundària a l'emfasització gràfica de paraules, idees i expressions col·loquials, la representació de formes onomatopèiques, la transcripció de l'onomàstica i la terminologia científica, així com en les comunicacions electròniques a mode d'escriptura per a la codificació i descodificació de llenguatges i registres.

Des del punt de vista històric, trobem els precedents més remots del *katakana* a finals del segle VIII, principis del IX, en un conjunt de *sutres* budistes escrits en xinès. Aquests textos presenten el signes d'un proto-*katakana* en la glosa fonètica dels sinogrames, conjuntament amb altres signes de notació gràfica, en una mena d'"escriptura taquigràfica" (R.A. Miller, 1967) tan ràpida d'escriure com senzilla de llegir, exempta del traç afectat del *hiragana*. Com tot en l'escriptura japonesa, el *kana* deriva de l'escriptura xinesa, i constitueix el resultat històric de la seva aplicació a la representació fonètica d'aquells elements gramaticals que, a causa de les enormes diferències entre el que con-

ceptualment denominem les llengües "xinesa" i "japonesa", no comptaven amb expressió escrita.

A finals del segle XIX i principis del XX l'estandardització moderna del sistema d'escriptura, i les transformacions en l'estil literari, comportaren l'aplicació de criteris fonètics en la representació

de l'allau d'estrangerismes que penetra la panòpia lèxica del japonès. L'aplicació del *katakana* a la transliteració d'aquests mots esdevindria una conseqüència lògica i ideològica del seu ús històric com a "escriptura en traducció", en una pràctica d'implicacions profundes per a la llengua i escriptura japoneses.

El resseguiment històric del *katakana* revela l'origen d'una escriptura que opera mitjançant un procés dual que a l'hora que adapta una veu estrangera a la fonètica i la grafia japoneses, la singularitza en la seva expressió escrita. A partir d'aquest procés, distingeixo dos nivells en la seva pràctica lletrada: *instrumental* i *representacional*.

La dimensió *instrumental* es fonamenta en la caracterització de l'escriptura japonesa com a sistema *mixt* o *hibrid*, un sistema logo-sil·làbic que integra elements logogràfics i fonètics. Exposat breument, mentre l'escriptura alfabètica es conforma en el traç continu que enllaça les lletres d'una paraula, en l'escriptura japonesa la continuïtat gràfica entre els caràcters resulta inexistent. L'alternança en el tipus de grafia (*kanji-hiragana-katakana*) opera així com el que considero un *marcador del sentit*, que possibilita la substantivació i el

reconeixement d'un mot a partir de la seva adscripció al conjunt ideal del lèxic "autòcton" o "forà".

Les implicacions simbòliques d'aquesta dimensió *instrumental* es fan a un nivell *representacional* en el qual el *katakana* esdevé el que anomeno una *escriptura atributiva* en la demarcació de l'univers lingüístic i cultural "japonès". El propi terme *gairaigo* ("estrangerisme"), anàleg lingüístic dels mots *gaikoku* ("país estranger") i *gaikokujin* ("estranger"), encapsula la percepció japonesa de l'existència prototípica d'un conjunt lèxic forà, representat d'un mode singular a través de la seva escriptura en *katakana*.

La simbolització única d'un conjunt d'entitats a partir de la seva "foranitat", enfront del conjunt lèxic sino-japonès (*kango*) i japonès indígena (*wago*) de l'escriptura *kanji-hiragana*, emergeix així com una derivada adventícia de la seva diferenciació gràfica. Aquesta demarcació observa un patró simètric a la distinció lingüística de la doble lectura del *kanji*, sino-japonesa (*on yomi*) i japonesa indígena (*kun yomi*), en una pràctica que no és pas aïllada en el context cultural japonès.

Tradicionalment, la societat japonesa ha estat caracteritzada en el joc de polaritats culturals de l'entramat *uchi-soto* ("interior-exterior"), *omote-ura* ("davant-darrere"), *honnetatemae* ("real-ideal"). Aquest esquema conceptual ha incardinat les aproximacions teòriques al *Geist*, a l'*ethos* japonès, en la dualitat psicològica i sociocultural del "tangible" i "intangible", "segur" i "amenaçador", "pur" i "impur", i en darrer terme "propi" i "aliè".

Històricament l'univers cultural japonès establí aquesta oposició en la polaritat essencial *wa-kan* ("Japo"- "Xina"), dialèctica que amb la irrupció de la civilització occidental es refondria en l'esquema binari *wa-yô* ("Japó"- "Occident"), expressat lingüísticament en els conjunts lèxics *kokugo* ("japonès") i *gai-*

raigo ("estranger"). L'imaginari cultural japonès quedaria així inscrit en un joc de polaritats essencials en el qual l'Altre del Japó deixaria de ser interpretat per la idea de "Xina", substituïda per "Occident" com *alter ego cultural* en la configuració mateixa de la noció de "japonès".

El japonès és prolix en exemples lingüístics d'aquesta demarcació simbòlica. La dicotomia *wa-yô* conforma un sistema de categoritzacions culturals que impregna la vida social i la cultura material japoneses. A la vida quotidiana, l'"estil japonès" (*washiki*) es contraposa a l'"estil occidental" (*yôshiki*) i això afecta els diversos àmbits del social, l'habitació *washitsu* ("japonesa") contrasta amb l'espai *yôshitsu* ("occidental"), d'igual mode que el vestit tradicional japonès (*wafuku*) es distingeix del tall occidental (*yôfuku*), la literatura *wassho* de la *yôsho*, o els dolços *wagashi* de la rebosteria *yôgashi*.

A la cuina "japonesa" (*washoku*) l'arròs rep el nom de *gohan* i és generalment servit en un bol separat de la resta d'aliments, mentre que a la cuina "occidental" (*yôshoku*) és denominat *raisu* (en *katakana*, de l'anglès *rice*) i s'emplota. L'arròs és el mateix, ha estat creat al mateix camp i cuit de la mateixa manera, tan sols es diferencia en la seva representació lingüística i cultural. L'exemple gastronòmic resulta il·luminador. Cada menja ha de servir-se en el continent apropiat, expressant l'adscripció simbòlica a l'univers ideal del "japonès" o l'"occidental". Així, els estris del parament *washokki* ("japonès") es distingeixen dels *yôshokki* ("occidental") simètricament a com en *kanji-hiragana* s'escriuen els mots *kokugo*, i en *katakana* els *gairaigo*.

Com en tota ordenació, l'interès de la categorització *wa-yô* no resideix en l'entitat dels objectes, sinó en la seva existència mateixa com a sistema. No es tracta d'una classificació objectiva de la realitat, la polaritat *wa-yô* constitueix un

sistema de conceptualitzacions culturals que estableix una distinció subjectiva i arbitrària entre el "japonès" i l'"occidental" (H. Bepu, 1984). L'ambigüitat rau sempre en la definició elusiva d'unes entitats que es reproduïxen i transformen a través del temps, com a constructes culturals que conformen substantivament les idees de "Japó" i "Occident" (O. Goldstein-Gidoni, 2001). És aquest un procés dinàmic de producció cultural a través del qual la identitat japonesa resulta afirmada (M.R. Creighton, 1991).

Segons la meua opinió, les nocions de *wa* i *yô* constitueixen representacions simbòliques aplicades a la vida quotidiana que itineritzen la cultura popular i el consum. Lluny d'una dicotomia blindada, les seves entitats dialoguen en una pràctica no absoluta ni exclouent, com a punts cardinals d'una dualitat que integra el *continuum* social. En aquest sentit, la seva classificatòria refereix tant a la representació imaginària de la comunitat (B. Anderson, 1983) com al desig d'inscriure paritàriament la cultura japonesa —mitjançant la seva representació estereotípica— en l'escenari de la globalització.

Des d'aquesta perspectiva, interpreto la dialèctica *wa-yô* com la resposta indígena a l'intent de registrar la idea del "Japó" en l'ordre polític articulat per l'Orientalisme (E. Said, 1978). Un ordre, en paraules de N. Sakai (1988), basat en la dicotomia No-Occident/Occident, Premodern/Modern, Particular/Universal que configura el "no-Occident" des de la falta d'alguna cosa que el defineix negativament enfront de la "complitud" occidental (B. Turner, 1994), arrogada en el discurs del "the West and the rest" (S. Hall, 1992). Simètrica i inversament, el discurs identitari *nihonjinron* ("teoria sobre els japonesos") referma i contesta aquesta formulació en l'articulació simbòlica d'un Occident significatiu amb el qual s'estableix una relació ambivalent, en el sentit

descriu per H. Bhabha (1983, 1984). D'una manera coincident el *katakana* expressa els constructes polítics i emocionals d'"Occident" i "occidental", oscil·lant ambivalentment entre l'entusiasme i el rebuig, la fascinació i el menysteniment, el desig i la náusea, a través d'una escriptura que tant incorpora i adapta, "domestica" i *re-fa* el forà, com el distingeix i manté al marge.

Des d'aquesta perspectiva, identifico tres tipus d'escriptura en la pràctica social del *katakana*. Una *escriptura emblemàtica* que representa tot allò que anhela, la sofisticació, el refinament i el luxe atribuït en la caracterització de l'"occidental" i l'autocaracterització del "japonès". És aquesta una escriptura untuosa que converteix el social en l'escenari fantàstic de la *commoditization* i el consum, en una ficció estereotípica sobre el cosmopolitisme i la internacionalització (*kokusaika*) de la societat japonesa contemporània. Una *escriptura de l'abjecte*, seguint la definició de J. Kristeva (1980), que expressa en *katakana* tot allò que repugna, atribuint-ho a una jurisdicció aliena. Es tracta d'una escriptura que renega i expel·leix la diferència, neurotizant aversions i terrors en la seva projecció estrangera, que pertorba i inquieta, ja sigui pel desassossec que suscita com per la toxicitat que dimana. Entre ambdues, identifico una *escriptura del marge* que converteix entitats heterogènies des de la labilitat de l'interstici, com a interfície que materialitza un lliscament entre una cosa i una altra, que introdueix sentit sense acabar de precisar-lo mai, en una indeterminació estructural. És amb aquesta ambivalència amb la que ens confronta el *katakana*, a través d'una expressió incerta i elusiva, que emmascara significats en la tensió de l'eufemisme, en l'opacitat d'allò insinuat, del que sols adquireix sentit en la inestabilitat d'un entramat de referències, com en la deriva del significat en la

The advertisement is divided into two main sections. The top section features a woman smiling on the left with the Japanese text "私、グローバル!" (I, Global!) and a man smiling on the right with the English text "Global You!". The bottom section contains a table of contents and promotional text.

CONTENTS		
自分のペースで通学 選択予約・選択受講	目標レベルまで追加料金不要 レベル保証システム	初心者にも安心・効率的 タイム・ティーチング
	魅力的なオプションに囲む マイ・パーソナル・プラン	いつもあなたをセグート 学習プランナー・スタッフ

視聴直話! 「UCLA実践ビジネス英語講座」(中級/上級) 新宿に開講!

あなたの未来に創造的な一歩を提供するスクール・ネットワーク

スクールの見学実施中! 無料サンプルレッスン付き

www.ncbenglish.com

UCLA Extension・SOSU (サンディエゴ州立大学) 提携校

NCB英会話教習所

Publicitat d'un centre per a l'aprenentatge de l'anglès al Japó: Watashi, Gurôbaru! ("Jo, Global!") Global You!, projecció de la pròpia representació en un món globalitzat.

cadena de significants de la *différance* (J. Derrida, 1968). Altrament dit, l'escriptura d'una diferència inefable que tant anhela com abjecta, reifica com escarneix, que repta i desconcerta entre el "propi" i l'"aliè", semblant el dubte sobre unes nocions la certesa de les quals no aconsegueix depassar els límits del sentit atribuït a la seva representació.

És aquí on rau la significació principal del *katakana*, com a representació cultural que fa de l'Altre punt de referència en l'escriptura del propi a través d'una mirada allunyada i distant que aliena

i estrangeritza, "katakanitza", la pròpia diferència en el marcatge d'entitats lingüístiques concretes, de paraules, conceptes i expressions que nomenen experiències socials noves i en resemantitzen d'altres ja conegudes, que emfasitzen voluntats i vetllen motivacions en la seva articulació social. El mecanisme a través del qual opera té molt d'escòpic, en un allunyament de mirada mediatitzat per la representació de la pròpia singularitat, que pren el lloc de l'Altre en el plaent exercici de l'autocontemplació. És aquest un nivell que analitzo amb la represa del

Menús d'acompanyament d'estil "occidental" i "japonès", amb el seus respectius tipus d'arròs (raisu i gohan), de la cadena de restaurants Denny's al Japó.

concepte de *transvaloració* formulat per T. Todorov (1986), a la llum del pensament de J. Lacan (1964) i G. Debord (1967).

El *katakana* es revela així com una representació cultural de la qual els seus actors extreuen sentiments, actituds i pràctiques, en relació a si mateixos i els altres. Una representació que es desvetlla sols en l'acció, performativament, en la vehiculació lingüística i discursiva de les pròpies caracteritzacions en la interacció social. L'anàlisi de la seva pràctica implica, per tant, aprofundir en el terreny de la vaguetat cultural, en l'ambigüitat que integra la construcció identitària.

En darrer terme, el *katakana* constitueix una escriptura que transgredeix seguretats i subverteix conviccions, interpel·lant sobre el sentit del "japonès" i el "no japonès" en un món globalitzat. Una escriptura que ens parla, des de l'estrangeria, de com es representa la diferència i reconeix la semblança, de la voluntat de fer de l'Altre condició de possibilitat i condició de necessitat per a pensar el "propi". Una escriptura, en definitiva, des de llur estranyament, es delibera i conforma la pròpia identitat.

BIBLIOGRAFIA

- ANDERSON, B. (1983) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London; New York: Verso, 1991.
- BEFU, H. (1984) "Civilization and Culture: Japan in Search of Identity". A: UMESAO, T.; BEFU, H.; KREINER, J. (ed.) 'Japanese Civilization in the Modern World. Life and Society'. *Senri Ethnological Studies*, núm. 16, National Museum of Ethnology, Osaka.
- BHABHA, H.K. (1983) "The Other Question: Stereotype, Discrimination and the Discourse of Colonialism"; (1984) "Of Mimicry and Man. The Ambivalence of Colonial Discourse". *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1995.
- BUXÓ, M.J. (1994) "Sensibilidad Antropológica en la reflexión transcultural. Esencias, problemas y estéticas". A: FERNÁNDEZ DE ROTA, J. A. (coord.) *Las diferentes caras de España*. La Coruña: Universidad de La Coruña.
- CALVO, L. (ed.) (1998) 'Perspectivas en Antropología Visual'. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. Tomo LIII, Cuaderno II. Madrid: CSIC-Instituto de Filología.
- CREIGHTON, M.R. (1991) "Maintaining Cultural Boundaries in Retailing. How Japanese Department Stores Domesticated 'Things Foreign'". *Modern Asia Studies*, Vol. 25 (4), Oct. 1991.
- DEBORD, G. (1967) *La société du spectacle*. Paris: Buchet-Chastel.
- DERRIDA, J. (1968) "La Différance". *Márgenes de la filosofía*. Madrid: Cátedra, 1989.
- GOLDSTEIN-GIDONI, O. (2001) "The Making and Marking of the 'Japanese' and the 'Western' in Japanese Contemporary Material Culture". *Journal of Material Culture*. Vol. 6 (1), 2001.
- HALL, S. (1992) "The West and the Rest: Discourse and Power". HALL, S.; GIEBEN, B. (ed.) *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press & The Open University, 1995.
- KRISTEVA, J. (1980) *Powers of Horror. An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press, 1982.
- LACAN, J. (1964) *Los cuatro conceptos fundamentales del psicoanálisis. Seminario I I*. Buenos Aires; Barcelona; México: Paidós, 2001.
- MILLER, R.A. (1967) *The Japanese Language*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
- SAID, E.W. (1978) *Orientalism*. London; Henley: Routledge & KP, 1980.
- SAKAI, N. (1988) "La modernitat i la seva crítica: el problema de l'universalisme i el particularisme". A: GUARNÉ, B. (coord.) 'Identitat i representació cultural: perspectives des del Japó', *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 29, desembre 2006.
- TOBIN, J.J. (ed.) (1992) *Re-Made in Japan. Everyday Life and Consumer Taste in a Changing Society*. New Haven; London: Yale University Press.
- TODOROV, T. (1986) "El cruzamiento entre culturas". A: TODOROV, T. [et al.] *Cruce de culturas y mestizaje cultural*. Madrid: Júcar, 1988.
- TURNER, B.S. (1994) *Orientalism, Postmodernism & Globalism*. London; New York: Routledge.
- ŽIŽEK, S. (1993) "Multiculturalismo o la lógica cultural del capitalismo multinacional". F. Jameson; S. Žižek. *Estudios culturales: reflexiones sobre el multiculturalismo*. Buenos Aires: Paidós, 1998.